

Рецензия

от доц. д-р Албена Накова,

член на научно жури за защита на дисертационния труд на Даниела Миланова на тема „Иновативни образователни проекти в контекста на европейското интеграционно взаимодействие“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата в ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград

Актуалност на дисертационния труд

Предложеният за рецензиране дисертационен труд е посветен на интересен изследователски проблем, който не попада често в ползрението на пишещите и защитаващите докторски дисертации – става дума за образователните проекти, национални и европейски, чието изпълнение в образователните институции в съвременните условия на евроинтеграция и засилени межкултурни взаимодействия е насочено все повече към личностното изграждане на учениците, към повишаването на техните знания и умения, обогатяване на социалния им опит и формирането им като личности, отворени към многообразието на света и културите в него, разбиращи и приемащи различията и толерантното междуетническо и межкултурно общуване и взаимодействие. И макар че фокус на дисертационния труд са образователните проекти, неговата цел всъщност е много по-дълбока – и това е фундаменталният социален проблем за интеграцията (на индивидуално и колективно ниво), разгледана през призмата на възможностите, които образователната система и в частност изпълняваните в нейните рамки национални и европейски проекти създават, или с други думи как иновативните образователни практики, реализирани в рамките на изпълняваните проекти могат да бъдат успешно прилагани в българската образователна среда с цел да се насърчи социалната интеграция във всичките ѝ проявления. И доколкото в днешния свят на все по-интензивно протичащи глобализационни процеси формирането на личности, свободни от предразсъдъци и дискриминация, които познават, разбират и приемат културните различия е въпрос от първостепенна важност, а образователната система, поради своята специфика, изпълнява ключова роля в тези процеси, поставянето ѝ в центъра на

изследователското внимание в рамките на настоящия дисертационен труд, определя неговата актуалност и значимост не само от теоретична, но и от практико-приложна гледна точка. Конкретната практическа значимост на предложената разработка е свързана с изведените иновативни образователни практики, разработени в рамките на разглежданите образователни проекти, насочени към насърчаване на социалното включване, формирането на активно гражданско общество, способстващо за устойчивото развитие и на необходимите за тези процеси личностни и професионални качества у съвременните ученици. Всичко това, освен че определя изключителната актуалност и практическа ценност на настоящия дисертационен труд, обуславя и дисертабилността на темата, която позволява задълбочени анализи, реализиране на резултати и собствени приноси, както с научно-теоретичен, така и с практико-приложен характер, което Даниела Миланова реално е успяла да постигне.

Обща информация за дисертационния труд

Настоящият дисертационен труд следва канона за такъв тип разработки – състои се от увод, четири глави и заключение.

В увода ясно са формулирани: ***обекта, предмета, целта, задачите, основната теза, използваните подходи и методи***, изведена е ***структурата*** на дисертацията и са очертани ***ограниченията*** на изследването, т.е. напълно е спазен стандартът за дисертационно изследване. Подробно е обоснована спецификата на приложената методология, както и основните методи, използвани за набиране на информация. Като специално достойнство на работата отчитам ясното формулиране на ограниченията.

Заслужава да се отбележи и богатството на използваната литература в дисертационния труд – използваните източници са 178, от които 47 на български език, 126 на английски език и 5 на руски език.

Приложеният автореферат от 48 страници отговаря на съдържанието на дисертацията и на формалните изисквания за структурирането му. В него точно и ясно са представени структурата и съдържанието на дисертационния труд, изведени са основните реализирани приноси и са представени публикациите по темата на дисертацията. Те са общо 3, всичките на български език и изцяло покриват минималните национални изисквания по чл. 26, ал. 2 и 3 на ЗРАСРБ и чл. 24 на

Правилника за прилагане на ЗРАСРБ за присъждане на научната и образователна степен „доктор“ и са в тематичната област на дисертацията.

Самият дисертационен труд е в общ обем от 243 страници, от които 221 страници основен текст. Той има строга структура, която е адекватна на поставените цели и търсените резултати.

Трябва да се подчертае също, че приложените дисертационен текст и публикации са разработени самостоятелно и няма данни за плагиатство.

Оценка на дисертационния труд

Изложението е структурирано от съдържателна гледна точка в четири глави, между които е налице логическа и теоретична последователност, приемственост и ясно очертани връзки, което е безспорно свидетелство за добро познаване от страна на Даниела Миланова на изследваната проблематика и реализирано високо ниво на професионална компетентност.

Първата глава дефинира теоретичната рамка на дисертационния труд и формулира основните понятия, върху които стъпва целият по-нататъшен анализ – ***социална интеграция, социализация, социално взаимодействие*** и др. Прави впечатление изключително добрата осведоменост на автора относно теоретичните концепции, дискутиращи и дефиниращи разглежданите понятия и богатството от споменати автори и теоретични източници. Показател за високото ниво на теоретична подготовка на Даниела Миланова е умело осъщественият преход от базовите теоретични понятия към тяхното използване за целите на анализа в конкретна социална среда – семейство, училище, общество и към извеждането на нужните за успешното осъществяване на социализацията и социалната интеграция ключови социални умения/компетентности, както и обвързването им с концепцията за устойчивото развитие. Умелото боравене с материала на различни нива – тръгвайки от общо теоретичното и постепенно стеснявайки обхвата, стигайки до темата за интеграционните процеси в образователната система и по-конкретно начинът на тяхната реализация в сферата на приобщаващото образование, позволява на Даниела Миланова да изгради тази първа глава от дисертационния труд като задаваща теоретичната основа и рамката, в която ще бъдат разположени и с която ще бъдат съобразени по-нататъшните изследвания в следващите три глави.

Втората глава от настоящия дисертационен труд поставя акцента върху *социалната иновация* в нейната роля на пораждаща социална кохезия, като анализът на тази важна функция на социалната иновация минава през такива базисни теоретични понятия като *социално включване* и *социален капитал*. В тази връзка е развито и обосновано схващането за образователната система и училищата в частност като мястото, където не просто се усвояват и натрупват знания от подрастващите, но и мястото, където те се изграждат като личности и членове на обществото и където се формират разбиранията и отношението им към останалите членове на обществото. Във връзка с това във Втора глава е направен обстоен анализ на избрани европейски и национални проекти, реализиращи иновативни образователни практики, насърчаващи социалното включване и интеграция посредством групови дейности и развитие на ключови компетентности. Поради това като основен принос на тази глава може да бъде изведена направената систематизация на иновативни образователни практики, които насърчават социалното включване и формират ключови компетентности за личностно развитие, насочени към постигане на социална кохезия и интеграция. В тази връзка специален акцент в тази глава от дисертацията е *образователната интеграция на децата от малцинствата*, поради много по-големите трудности, с които тя се сблъсква и специфичните предизвикателства, които трябва да преодолее, а като принос могат да бъдат изведени развитите идеи и предложения за по-добра образователна интеграция на тези ученици, чието приложение в образователната система би могло да подобри съществено не само тяхната интеграция в училищата, но и да създаде предпоставки за тяхната последваща по-добра интеграция в обществото. Логичен завършек на тази глава от дисертацията и едно своеобразно обобщение и надграждане на всичко казано е направеният анализ по темата за **гражданското образование** като една от основните отговорности на образователната система за подготовката на личности с формирани умения и компетентности, гражданско съзнание и обществена ангажираност, насочени към постигането на социална кохезия и обществен просперитет.

Третата глава от дисертационния труд е посветена на последователното и детайлно представяне на спецификите на общината, в която е проведено изследването (община Кочериново), състоянието на образователната система в общината и конкретното училище, в което са реализирани емпиричните проучвания (СУ „Христо

Ботев“ в гр. Кочериново), което реално представлява осъществено кабинетно проучване (desk research). Важно място в тази глава заема и представянето и обосноваването на приложената методология, която е разработена така, че да отговори на поставените цели и задачи на изследването. Подробно са представени използваните изследователски подходи, избора на тип инструменти и тяхното конструиране, формирането на извадката, процедурите и начинът за обработка на събраните емпирични данни и още веднъж са подчертани ограниченията на изследването и фактът, че поради спецификата на приложената методология и методика събраните данни не са репрезентативни за страната, а илюстрират ситуацията единствено в участвалото в изследването училище и са валидни единствено за участвалите в изследването лица. Като достойнство на дисертационния труд в това отношение бих отбелязала комплексът от методи, които Даниела Миланова прилага, включващ съвкупност от качествени и количествени изследователски методи като: desk research, вкл. вторичен анализ на документи, интервю, анкета, които позволяват проникване в дълбочина на изследваното явление, постигане на многостранен и цялостен обхват и анализ и предпазват от субективизъм при тълкуване на резултатите.

Последната **Четвърта глава** от дисертацията е ключова, доколкото тя представя и анализира резултатите от проведените проучвания и доказва заявената в началото на дисертационния труд основна теза, а именно, че в съвременните условия на европейска интеграция образователните проекти, изпълнявани в образователните институции, имат голямо значение за личностното развитие на учениците, допринасяйки за повишаване на знанията и компетентностите им, за обогатяване на техния опит, за разширяване на социалните им умения. А по-конкретно чрез представените като резултати от проведените изследвания данни Даниела Миланова успява да докаже, че участието в извънкласни образователни проекти и програми повишава:

- ключовите компетентности на учениците;
- социалната интеграция на учениците;
- подготвя учениците за пълноценно включване в гражданското общество.

В резултат дисертационният труд извежда иновативните образователни практики, реализирани в рамките на изпълняваните образователни проекти, които позволяват постигането на този комплексен резултат, но същевременно предлага и нови идеи, които да подобрят ефективността на така формулираните иновативни образователни практики. Като част от конкретните практически ползи и изводи от дисертационния труд са и изведените конкретни дейности, проекти и програми, от които имат нужда българските ученици за повишаване на ключовите си компетентности, за засилване на социалната интеграция и за пълноценното включване в гражданското общество, а така също формулирането на трудностите и пречките пред ефективното провеждане на иновативни практики, насърчаващи социалното включване сред учениците. В този смисъл пред нас е един труд, който освен огромна като обем и разнообразна като съдържание теоретична информация, предлага и множество практически решения и нови идеи, насочени към подобряване на резултатите от приложението на образователните проекти в посока на подпомагане на личностното и социално развитие на учениците и формирането им като личности, отличаващи се с разбиране на чуждата гледна точка, толерантност и търпимост, критично мислене и ангажираност със социалните проблеми на обществото.

В заключение бих добавила, че приемам напълно формулираните от Даниела Миланова приноси в дисертационния труд.

Заключение

Дисертационният труд на Даниела Миланова е илюстрация на отговорната изследователска работа и усилията на кандидатката и нейния висок потенциал за академично развитие. Представеното изследване е доказателство, че в рамките на обучението си тя е усвоила методите за работа с научна литература и различни по тип източници, развила и усъвършенствала е своите изследователски умения. Проучването на Даниела Миланова на тема „Иновативни образователни проекти в контекста на европейското интеграционно взаимодействие“ е самостоятелно изследване с високи научни качества, които напълно съответстват на поставените от закона изисквания за придобиване на образователната и научна степен „доктор“.

Всичко казано до тук ми дава основание да изразя своето категорично убеждение, че предложеният за защита дисертационен труд „Иновативни образователни проекти в контекста на европейското интеграционно взаимодействие“ с автор Даниела Миланова отговаря на всички изисквания за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по докторска програма „Социология“ в професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата, поради което ще гласувам тази научно-образователна степен да ѝ бъде присъдена.

София, 2 февруари 2024 г.

доц. д-р Албена Накова

REVIEW

by Assoc. Prof. PhD Albena Nakova, concerning a Dissertation for acquiring the Educational and Scientific Degree “Doctor” in the Field of Higher Education 3.1.

Sociology, Anthropology and Cultural Sciences

On the topic:

"Innovative Educational Projects in the Context of European Integration Interaction"

Author: Daniela Milanova

Relevance of the dissertation

The dissertation proposed for review is devoted to an interesting research problem, which is not often in the field of view of those who write and defend doctoral dissertations - it is about the educational projects, national and European, whose implementation in educational institutions in the current conditions of Euro-integration and increased intercultural interactions is more and more aimed at the personal development of students, at increasing their knowledge and skills, enriching their social experience and forming them as individuals open to the diversity of the world and its cultures, understanding and accepting differences and tolerant interethnic and intercultural communication and interaction. And although the focus of the dissertation is educational projects, its aim is actually much deeper - that is the fundamental social problem of integration (at the individual and collective level), examined through the prism of the opportunities that the educational system and in particular the national and European projects implemented within its framework create, or in other words how the innovative educational practices developed within the framework of the implemented projects can be successfully applied in the Bulgarian educational environment in order to promote social integration in all its aspects. And to the extent that in today's world of increasingly intensive globalization processes the formation of individuals free from prejudice and discrimination, who are aware of, understand and accept cultural differences is a matter of paramount importance, and the educational system, due to its specificity, plays a key role in these processes, its positioning at the center of research attention within the framework of this dissertation, determines its relevance and importance not only from a theoretical, but also from a practical and applied

point of view. The specific practical relevance of the proposed work is related to the innovative educational practices developed in the framework of the considered educational projects aimed at promoting social inclusion, the formation of an active civil society conducive to sustainable development and the necessary for these processes personal and professional qualities of students. All this, besides determining the exceptional topicality and practical value of the present dissertation, also determines the dissertability of the topic, which allows in-depth analyses, realization of results and own contributions, both of scientific-theoretical and practical-applied nature, which Daniela Milanova has actually achieved.

General information about the dissertation

This dissertation follows the canon for this type of work - it consists of an introduction, four chapters and a conclusion.

In the introduction are clearly formulated: ***the object, the subject, the goal, the tasks, the main thesis, the approaches and methods used, the structure of the dissertation is set and the limitations of the research are outlined***, i.e. the standard for dissertation research is fully met. The specificity of the methodology applied is described in detail, as well as the main methods used for data collection. As a work merit I consider the clear formulation of the limitations.

It is also worth noting the wide range of literature used in the dissertation - the sources used are 178, of which 47 in Bulgarian, 126 in English and 5 in Russian.

The Abstract meets the content of the dissertation and the formal requirements for its structuring. It accurately and clearly presents the structure and content of the dissertation, outlines the main realized contributions and presents the publications on the topic of the dissertation. They are 3 in total, all in Bulgarian language and fully meet the minimum national requirements under Article 2b (2) and (3) of the Academic Staff Development Act of the Republic of Bulgaria and Article 24 of the Regulations for the Application of the Act for the award of the Scientific and Educational Degree "PhD" and are in the thematic area of the dissertation.

The dissertation has a total of 243 pages, of which 221 pages are main text. It has a rigorous structure that is adequate to the objectives and the results sought.

It should also be emphasized that the dissertation text and publications were developed autonomously and there is no evidence of plagiarism.

Dissertation evaluation

The text is structured in terms of content in four chapters, between which there is a logical and theoretical consistency, continuity and clearly outlined links, which is undoubted testimony to Daniela Milanova's good knowledge of the studied issues and realized high level of professional competence.

The **First chapter** defines the theoretical framework of the dissertation and formulates the main concepts on which the whole further analysis is based - ***social integration, socialization, social interaction***, etc. The author's exceptional awareness of the theoretical conceptions discussing and defining the concepts under consideration and the wealth of authors and theoretical sources mentioned are impressive. An indicator of the high level of theoretical competence of Daniela Milanova is the skillful transition from the basic theoretical concepts to their use for the purpose of analysis in a specific social environment - family, school, society and to the derivation of the key social skills/competencies necessary for the successful implementation of socialization and social integration, as well as their linkage with the concept of sustainable development. The skillful handling of the material at different levels - starting from the general theoretical and gradually narrowing the scope, reaching the topic of integration processes in the educational system and more specifically the way of their realization in the field of inclusive education, allows Daniela Milanova to build this first chapter of the dissertation as setting the theoretical basis and the framework in which will be set and with which will be tailored further research in the next three chapters.

The **Second chapter** of this dissertation focuses on ***social innovation*** in its role of generating social cohesion, analyzing this important function of social innovation through such basic theoretical concepts as *social inclusion* and *social capital*. In this regard, the notion of the education system and schools in particular as the place where adolescents not only acquire knowledge, but also the place where they are formed as individuals and members of society and where their understandings and attitudes towards other members of society are formed is developed and substantiated. In this regard, Chapter 2 presents a comprehensive analysis of selected European and national projects implementing

innovative educational practices promoting social inclusion and integration through group activities and the development of key competences. Therefore, the main contribution of this chapter can be the systematization of innovative educational practices that promote social inclusion and form key competences for personal development aimed at achieving social cohesion and integration. In this regard, a special emphasis in this chapter of the dissertation is the *educational integration of minority children*, due to the much greater difficulties it faces and the specific challenges it has to overcome, and as a contribution can be highlighted the developed ideas and proposals for better educational integration of these students, the application of which in the educational system could significantly improve not only their integration in schools, but also create preconditions for their subsequent better integration in society. A logical conclusion of this chapter of the dissertation and a kind of summary and build-up of all that has been said is the analysis made on the topic of *Civic education* as one of the main responsibilities of the education system for the development of individuals with formed skills and competences, civic consciousness and social commitment aimed at achieving social cohesion and social prosperity.

The **Third chapter** of the dissertation is devoted to the consistent and detailed presentation of the specifics of the municipality in which the research was conducted (the municipality of Kocherinovo), the state of the educational system in the municipality and the specific school in which the empirical research was conducted (the Hristo Botev Secondary School in Kocherinovo), which is actually a conducted desk research.

An important place in this chapter is also devoted to the presentation and substantiation of the applied methodology, which is designed to meet the set aims and objectives of the study. The research approaches used, the choice of the type of instruments and their construction, the formation of the sample, the procedures and the way of processing the collected empirical data are presented in detail. Once again, the limitations of the study and the fact that due to the specific methodology applied, the data collected are not representative for the country, but illustrate the situation only in the school involved in the study and are valid only for the persons involved in the study are highlighted. As a merit of the dissertation in this respect I would note the complex of methods that Daniela Milanova applies, including a set of qualitative and quantitative research methods such as: desk research, including secondary analysis of documents, interview, questionnaire, which allow penetration into the depth of the phenomenon under study, achieving a multifaceted

and comprehensive scope and analysis and prevent subjectivism in the interpretation of the results.

The last **Fourth chapter** of the dissertation is crucial insofar as it presents and analyzes the results of the conducted studies and proves the main thesis stated at the beginning of the dissertation, namely that in the contemporary conditions of European integration, educational projects implemented in educational institutions have a great importance for the personal development of students, contributing to the increase of their knowledge and competences, to the enrichment of their experience, to the expansion of their social skills. Specifically, through the data presented as results of the research conducted, Daniela Milanova succeeded in proving that participation in extracurricular educational projects and programs increases:

- students' key competences;
- social integration of students;
- prepares students for full participation in civil society.

As a result, the dissertation highlights the innovative educational practices implemented within the framework of the educational projects carried out, which enable the achievement of this complex result, but at the same time, it also proposes new ideas to improve the effectiveness of the innovative educational practices. As part of the concrete practical benefits and conclusions of the dissertation are also the specific activities, projects and programs that Bulgarian students need to enhance their key competencies, to strengthen social integration and full inclusion in civil society, as well as the formulation of the difficulties and obstacles to the effective implementation of innovative practices promoting social inclusion among students. In this sense, we have before us a work that, in addition to a huge volume of theoretical information, also offers many practical solutions and new ideas aimed at improving the results of the application of educational projects in the direction of supporting the personal and social development of students and their formation as individuals, distinguished by an understanding of the point of view of others, tolerance, critical thinking and engagement with the social problems of society.

In conclusion, I would say that I fully accept the contributions formulated by Daniela Milanova in her thesis.

Conclusions

Daniela Milanova's dissertation is an illustration of the responsible research work and efforts of the candidate and her high potential for academic development. The presented research is a proof that within her studies she has mastered the methods of working with scientific literature and different types of sources, developed and improved her research skills. Daniela Milanova's research on "Innovative Educational Projects in the Context of European Integration Interaction" is an independent study with high scientific qualities that fully comply with the requirements set by the law for the acquisition of the educational and scientific degree "PhD".

All that has been said so far gives me a reason to express my firm conviction that the proposed dissertation "Innovative Educational Projects in the Context of European Integration Interaction" by Daniela Milanova meets all the requirements for the award of the educational and scientific degree "PhD" in the doctoral programme "Sociology" in the professional field 3.1. Sociology, Anthropology and Cultural Sciences, therefore I will vote to award her this degree.

Sofia, February 2, 2024

Assoc. Prof. Dr. Albena Nakova